

Historie

innhold nr. 3-11

HISTORISKE NYHETER 5

PÅ SPORET AV KAPTEIN BOTHNER 6

Randi Ida N. Rønning

**BOMULL, PISK OG SALMESANG
HARRIET BEECHER STOWE** 18

Kurt Narvesen

**OVE GULDBERG -
DEN FØRSTE DANSK-NORSKE
SPRÅKPOLITIKAREN?** 24

Jens Johan Hyvik

DAGMAR LOE - LÆREÅR 34

Sidsel Meyer

HARALD HARDRÅDE 42

Torgrim Titlestad

KIRURGI ANNO 1811 54

Frances "Fanny" Burney

**FORTELLINGEN OM SYD-AFRIKA
OG FRIMERKEÅRET 1988** 60

Odd Gunnar Skagestad

REDNINGEN AV ROBINSON CRUSOE 70

Woodes Rogers

FORTELLINGEN OM SYD-AFRIKA OG FRIMERKEÅRET 1988

ELLER

FRIMERKEUTGIVELSER SOM PARADIGMEBÆRENDE NASJONALE IDENTITETSMARKØRER

I likhet med festivaler av de mest ulike slag er jubiléer, åremålsfeiringer og -markeringer blitt en av de fremste vekstnæringer i moderne tid – i Norge såvel som ellers i verden. Dette er en global trend – muligens et generelt velstandsfenomen såvel som et utslag av den allesteds nærværende "globaliseringen" – og har hittil hovedsakelig tiltrukket seg oppmerksomhet fra sosiologiske fagmiljøer.¹ I et bredere tverrfaglig perspektiv burde det også være et tema av interesse for statsvitere – men kanskje fremfor alt for historikere?

AV ODD GUNNAR SKAGESTAD

Feiring eller markering av "runde år" har riktignok alltid hatt funksjonen som identitetsmarkører – både samfunnsmessig og på individplan. Men snarere enn en motebølge aner vi en trend med et tiltagende preg av permanens. Uansett har vi her å gjøre med et forhold som føyer seg inn i et bredere mønster, – et mønster som favner vår hang til kollektivt og i festlig eller høytidelig lag å manifestere våre erindringer om historiske tildragelser såvel som "meta-begivenheter" av mer eller mindre tvilsom meningsbærende gehalt.

Kjekke påskudd for å stelle istand en fest kan diktes opp; historiebygging er en kreativ prosess – kuriøse eksempler kunne nevnes i fleng. Ikke minst er byjubiléer blitt en geskjeft med særlig tiltrekningskraft for utålmodige og historieløse operatører. Slik kunne Oslo og Skien i år 2000 skrøne på seg ytterligere henholdsvis 50 og 358 års alder for å feire såkalte tusenårsjubiléer –

til alt overmål velvillig sanksjonert av Posten Norge AS (tidligere kjent som Postverket), som gav ut særfrimerker for å markere "begivenhetene".²

Andre ganger er det imidlertid tale om åremål av mer ruvende og seriøst fundert art. For de fleste land eller nasjoner er det visse årstall som forbindes med spesielle, skjellsettende hendelser i landets eller nasjonens historie. Slike historiske markører kan være nasjonale tragedier eller katastrofer,³ men det dreier seg oftere helst om lykkeligere begivenheter. I en særstilling i så måte står slike som betinger årvisse, rituelle åremålsfeiringer – f.eks. USA med 1776 (uavhengighetserklæringen) og Norge 1814 (Grunnloven). Men også andre milepæler kan oppfattes som så viktige at årstallet får en særlig plass i folks bevissthet, noe som gjerne kommer til uttrykk ved ulike former for jubiléer eller markeringer av mer eller mindre runde år.

Bartolomeu Dias

Utgivelse av særfrimerker (engelsk *commemorative stamps*) er et utbredt og velkjent innslag i slike åremålsmarkeringer.⁴ Slike utgivelser er en nyttig kilde til kunnskap og forståelse av de begivenheter som minnes (herunder eventuelt også personer som hedres) på denne måten. I tillegg kan de også være en kilde til dypere forståelse av den rolle disse hendelsene spiller i vedkommende lands eller nasjons historiske bevissthet, selvforståelse og identitet.

Et frimerke er i utgangspunktet kun en kvittering for en forhåndsbetalt postforsendelse, men disse små papirbitene har i realiteten fått omfattende øvrige funksjoner. Frimerket er et lands fremste nasjonale visittkort, billedflaten viser hvordan dets myndigheter ønsker at det skal fremstå både overfor egne borgere og utad. I så måte kan frimerket ha en rekke ulike, men innbyrdes beslektede funksjoner: Som rikssymbol, som nasjonalsymbol, som virkemiddel i nasjonsbyggingens tjeneste, som støtte for "gode saker", som formidler av samfunnets fellesverdier, som redskap for politisk forkynnelse eller som programerklæring –

fremst av staten på vegne av seg selv eller på vegne av den nasjon som den identifiseres av eller identifiserer seg med. Hvert enkelt frimerke målbærer en fortelling, som i sin tur er en del av en større fortelling. Samlet fremstår et lands frimerkeutgivelser som et speilbilde av samfunnet og som et uttrykk for Den Store Fortellingen – fortellingen om hvilke verdier, hendelser og identitetsmarkører som til sammen utgjør dets nasjonale paradigme.

Hva slags og hvilke begivenheter et land velger å markere ved særskilte frimerkeutgivelser sier derfor noe vesentlig om landets eller nasjonens selvforståelse og selvbylde.

Syd-Afrika 1988 – et særtilfelle

Store, ruvende åremål inntreffer sporadisk eller jevnlig, og uansett (iallfall i prinsippet) forutsigbart. Og når det gjelder de virkelig store, skjellsettende begivenheter i et lands historie, vil det bare unntaksvis skje at det i ett og samme kalenderår vil være flere ulike runde år å markere på denne måten.

Men noen ganger – og for enkelte nasjoner – er det annerledes. Dette gjelder for Syd-Afrikas vedkommende, og året var 1988. Tre begivenheter – hver især av de mest sentrale og avgjørende hendelser i landets historie – fremstod som særlig minneverdige:

1488: Den portugisiske sjøfareren Bartolomeu Dias' første seilas rundt Kapp det Gode Håp, og første landstigning på sydafrikansk jord (i Algoa Bay).

1688: Hugenottenes ankomst til Kapp-kolonien.

1838: "The Great Trek": Boer-folkets episke landnåms-ferd inn i landets ukjente indre.

I det etterfølgende skal vi se nærmere på hvordan disse åremålene ble markert gjennom det sydafrikanske postverkets frimerkeutgivelser.

500-års jubiléet for Dias' oppdagelse av Kapp det Gode Håp

Bartolomeu Dias var en av de virkelig store foregangsskikkelsene i De Store Oppdagelsenes tidsalder. Seilasen i 1488 rundt Kapp det Gode Håp (som Dias selv opprinnelig kalte "Stormenes Kapp") skulle bli en av verdenshistoriens epokegjørende ekspedisjoner, – en pionérdåd på linje med Columbus' og Magellans oppdagerferder. Dias' spektakulære oppdagelser

Republic of South Africa
 Republiek van Suid-Afrika

3 February 1988
 500th Anniversary of Discovery of the Cape by Bartolomeu Dias

643

644

645

646

646a

Philatelic Foundation
 Miniature Sheet

1 March 1988
 Natal Flood Relief Fund
 (3rd issue)
 Nos. 647-648
 (643 surcharged & overprinted)

647-648

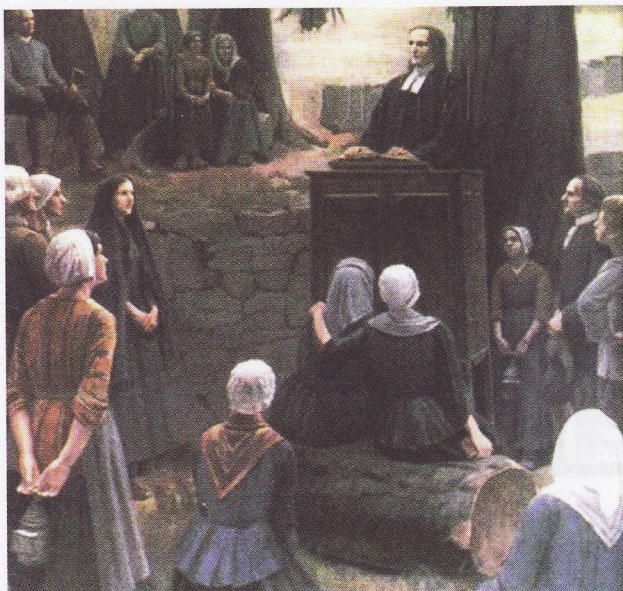

647-648

Figur 1

gjorde det mulig for Vasco da Gama ti år senere å finne sjøveien til India. Hans banebrytende bragd åpnet opp for nye handelsruter og var forutsetningen for den senere europeiske koloniseringen av Syd-Afrika. At nettopp Syd-Afrika skulle markere 500-årsjubileet for Dias' sjøreise med en frimerkeutgivelse, var derfor nærmest selvsagt.

Utgivelsen fant sted 3. februar 1988 i form av en serie på fire merker med valører henholdsvis 16, 30, 40 og 50 cent (se figur 1). I den autoritative sydafrikanske frimerkekatalogen er disse oppført med katalognumrene 643, 644, 645 og 646.⁵ Det førstnevnte 16-cent-merket (standard brevpostporto) fremstiller oppdageren selv i djervt fremadskuende positur, med navigasjonsinstru-

Hugenottflyktninger holder andakt

mentet astrolab og selve Kapp-odden (egentlig "Cape Point") som bakgrunn. Merket med valøren 30 cent viser "Kwaaihoek Memorial" – et minnesmerke på stedet hvor Dias 12. mars 1488 foretok sin første landstigning og hvor han reiste et steinkors. Minnesmerket, som ble satt opp i 1941, er en kopi av dette steinkorset. Restene av originalen befinner seg idag på Witwatersrand-universitetets bibliotek i Johannesburg. Dias-ekspedisjonens to skip – karavellene *São Cristóvão* og *São Pantaleão* under fulle seil – pryder 40-cent-merket. På 50-cent-merket ser vi en gjengivelse av det såkalte "Martellis-kartet" – et verdenskart tegnet av den tysk/florentiske kartografen Henricus Martellis Germanus og som blant annet viser Afrikas sydlige kystlinjer. Kartet ble utgitt i 1489, – allerede året etter at Dias hadde foretatt sin oppdagelsesreise!

I tillegg til de fire frimerkene ble det også utgitt et frankeringsgyldig miniatyrark med 50-cent-merket innfelt, til inntekt for filateli-stiftelsen "Philatelic Foundation". Arket, som samtidig markerer 150-årsdagen for grunnleggelsen av byen Pietermaritzburg, har katalognr. 646a.⁶

Som om ikke dette var nok, ble 16-cent-merket utgitt på nytt 3. mars samme år med tilleggsverdi 10 cent, til inntekt for ofrene for en flomkatastrofe i Natal-provinsen. I helarket er de enkelte merker påtrykt tekst vekselvis på engelsk og afrikaans – "NATAL FLOOD

DISASTER" og "VLOEDRAMP NATAL" på annethvert merke. Disse er blitt tildelt separate katalognumre, henholdsvis 647 og 648.⁷

300-års-jubiléet for hugenottenes ankomst til Kapp-kolonien

Hugenottene, som de franske hovedsakelig kalvinistiske protestantene ble kalt, ble forfulgt i hjemlandet på grunn av sin religiøse tro. Siden 1598 hadde de riktignok hatt visse begrensede rettigheter i henhold til en særskilt forordning – det såkalte Nantiske Edikt – som gjorde det mulig for dem fortsatt å bo i Frankrike. I 1685 fattet imidlertid enevoldskongen Ludvig 14. den skjebnesvangre beslutningen å oppheve forordningen og nedla totalt forbud mot protestantismen. Dette gjorde situasjonen uholdbar for hugenottene, som i hopetall ble tvunget til å emigrere. Deres omdømme som foretaksomme og driftige mennesker gjorde imidlertid at de ble hilst velkommen mange steder – i europeiske land såvel som i oversjøiske kolonisamfunn, fremfor alt i land hvor kalvinismen var den toneangivende trosretning. Slik hadde det seg at en gruppe på et par hundre hugenotter i 1688 kom til Kapp-kolonien for å skape seg en ny fremtid som bønder og kolonister på det afrikanske kontinent. Dette gav støtet til en etter hvert omfattende europeisk kolonisering av landet. Hugenottene ble i løpet av et par generasjoner assimilert i koloniens øvrige europeisk-ættede og nederlandskspråklige befolkning,⁸ og deres tallrike etterkommere ble en viktig del av grunnstammen i det som senere skulle bli kjent som boer-folket. Hugenottenes ankomst var imidlertid noe som ikke bare kom til å berøre dette segmentet av Syd-Afrikas befolkning. I tilbakeblikk skulle denne tildragelsen sette sitt preg på hele landets senere utvikling frem til vår egen tid. Det var en begivenhet som også ved årsmålet et halvt hundre år tidligere var blitt feiret med en frimerkeutgivelse.⁹ Feiringen av 300-årsminnet var således en markering av en av de mest betydningsfulle milepæler i landets omskiftelige historie.

Hugenott-frimerkene, som ble utgitt 3. april 1988, omfatter en serie på fire merker i valørene 16, 30, 40 og 50 cent (se figur 2), som har fått katalognumrene 650, 651, 652 og 653.¹⁰ Det blå 16-cent-merket viser Hugenott-monumentet som i 1948 ble reist i Franschoek

Republic
of South Africa

Republiek
van Suid-Afrika

13 April 1988

300th Anniversary of Arrival first French Huguenots at the Cape

13 April 1988

National Flood Disaster (Nos 650-653 surcharged & overprinted)

Figur 2

(afrikaans for “det franske hjørnet” eller “franske-kroken”), ca. 80 km nordøst for Cape Town. Dette er stedet hvor de første hugenott-settlerne i 1688 fikk tildelt jord, idyllisk beliggende i hjertet av det som nå er landets beste vindistrikt. 30-cent-merket viser et kart over Frankrike, hvor de regionene som hugenottene opprinnelig kom fra er inntegnet med rødt. Billedflaten på

40-cent-merket gjengir forsiden på den såkalte fransk/nederlandske bibel fra 1672, en bok som fremfor noen annen målbar og representerte kjerneverdiene i hugenottenes kultur og åndsliv. Motivet på 50-cent-merket er hentet fra Bartholomeusnatt-massakren natt til 24. august 1572. Denne tragiske ugjerningen, som også er kjent som “Blodbryllupet i Paris”, innledet en lands-

The Great Trek

omfattende bølge av massedrap på Frankrikes hugenotter.

Også hugenottfrimerkene ble utgitt med tilleggsværdi 10 cent til inntekt for flomofre – nå ikke bare for Natal-provinsen, men i anledning av en påfølgende landsomfattende flomkatastrofe. Hvert av de fire merkene ble utgitt i helark med påtrykt tekst vekselvis på engelsk og afrikaans – “National Flood Disaster” og “Nasjonale Vloedramp” på annethvert merke. Hver av valørene ble derfor tildelt to nye katalognumre: For 16-cent-merket henholdsvis 654 og 655, 30-cent-merket 656 og 657, 40-cent-merket 658 og 659 og 50-cent-merket 660 og 661.¹¹

150-årsminnet om “The Great Trek”

The Great Trek (“det store trekket”) er betegnelsen på boernes oppbrudd fra den britisk-styrte Kapp-kolonien og den episke fortellingen om deres strabasiøse og farefulle ferder ut i villmarken og inn i landets ukjente indre. Mellom 1834 og 1840 forlot således nærmere 15 tusen bønder – sammen med familier, tjenerskap og

husdyr – sine hjem i koloniens østlige grenseområder, og begav seg i vei på leting etter nye boplasser i områder utenfor britisk jurisdiksjon. The Great Trek – og spesielt de dramatiske hendelsene som fant sted i året 1838 – har en særlig plass i boer-folkets nasjonale mytologi. Spesielt fortellingen om slaget ved Blood River 16. desember 1838, da 400 boere (senere kalt “voortrekkere”, dvs. forløperne) holdt stand mot en overmakt på 12 tusen zulu-krigere, ble siden minnet både som et mirakuløst bevis på en hellig pakt mellom Gud og hans “utvalgte” boer-folk og som et heroisk høydepunkt i folkets historie. Det ble et minne som etter hvert ble dyrket med stor intensitet som et sentralt element i deres nasjonale identitet og kulturelle egenart. At dette var et element som samtidig virket splittende i forhold til landets øvrige befolkningsgrupper, er et forhold som skulle sette dype spor i landets utvikling (politisk, sosialt, økonomisk og kulturelt) frem til vår egen tid. Ikke desto mindre måtte “the Great Trek” i 150 års tilbakeblikk fremstå som en så skjellsettende hendelse i landets historie at den syntes vel verdt å minnes med

Republic
of South Africa

Republiek
van Suid-Afrika

21 November 1988

150th Anniversary of
the Great Trek

687

688

689

690

Figur 3

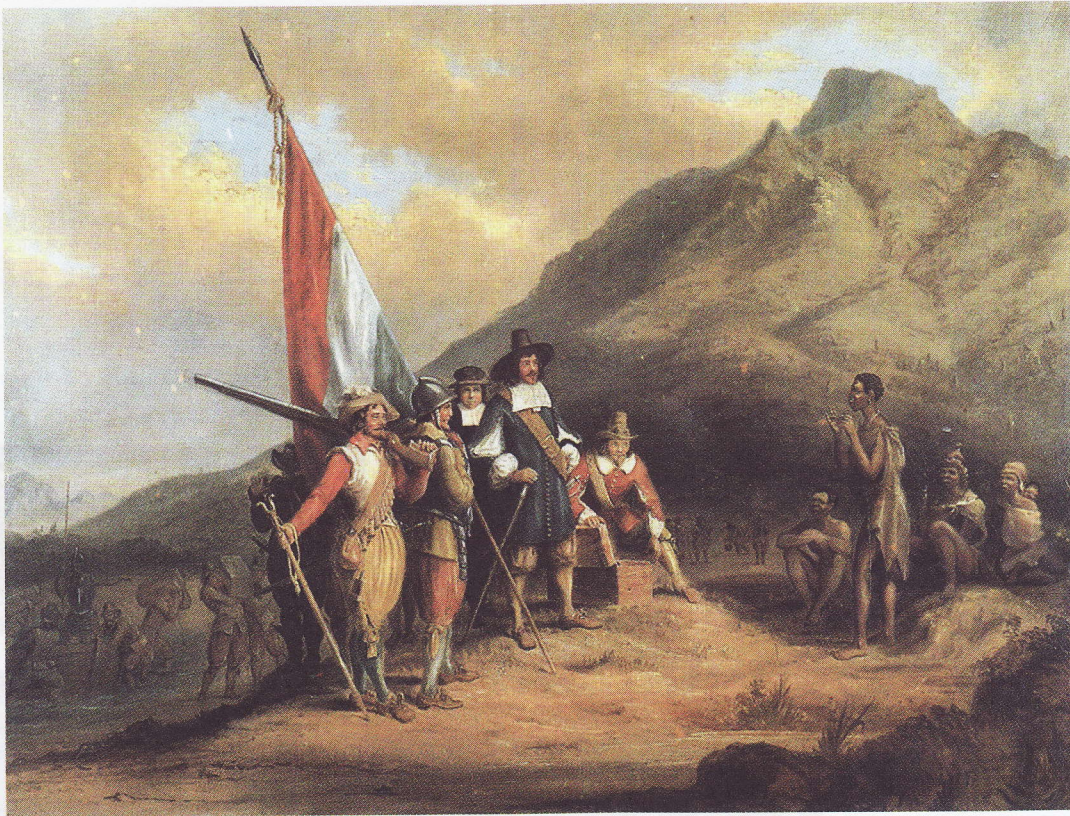
en frimerkeutgivelse – slik tilfellet også hadde vært ved 100-årsminnet femti år tidligere.¹²

150-årsminnet ble således markert 21. november 1988 med en utgivelse av en serie på fire frimerker i valørene 16, 30, 40 og 50 cent (se figur 3).¹³ Det første merket i serien (nr. 687) viser et kart med de viktigste rutene som nybyggerne fulgte på sine landnåmsferder, ferder som senere blant annet skulle føre til etableringen av boer-republikkene Oranjeristaten og Transvaal. På 30-cent-merket (nr. 688) er motivet forberedelsene til oppbruddet og avreisen fra Kapp-kolonien. Bildet, som heter "Exodus", er hentet fra en billedvevserie som pryder veggene i det såkalte "Voortrekker"-monumentet i Pretoria. Det samme gjelder 40-cent-merket (nr. 689): For mange av nybyggerne gikk ferden over de ville Drakensberg-fjellene, hvor oksevognene

måtte trekkes over svimlende brattheng, trange pass og dype juv. Motivet for 40-cent-merket er de dramatiske utfordringene – de halsbrekkende strabasene og det tilhørende blodslitet som dette medførte. 50-cent-merket (nr. 690) gjengir kunstneren Jacob Hendrik Pierneefs maleri av "The Church of the Vow" – en kirke reist i Pietermaritzburg i 1841 til minne om det løfte ("Pakten") som nybyggerne mente var inngått i 1838 mellom Gud og hans utvalgte folk. Denne kirkebygningen har i nyere tid fått status som nasjonalmonument, og er nå et "Voortrekker"-museum.

Epilog

Summa summarum: I ett og samme land, innenfor ett og samme kalenderår, ble det altså utgitt tre frimerkeserier til minne om tre separate begivenheter som had-

De første europeerne ankommer Syd-Afrika.

de inntruffet henholdsvis 500, 300 og 150 år tidligere, – begivenheter som hver især hadde satt sitt avgjørende preg på historiens gang. Og på hvert enkelt frimerke en billedflate som forteller en del av Den Store Fortellingen. Samlet gir disse tre begivenhetene – og hvordan de i 1988 ble markert ved frimerkeutgivelser – en uvurderlig nøkkel til forståelsen av Syd-Afrikas og dets sammensatte samfunns særegne historie.

Dermed slutter egentlig fortellingen om de skjellsettende åremål – de sentrale, paradigmebærende historiske markører, slik de i 1988 kom til uttrykk i sydafrikanske frimerkeutgivelser.

Fortellingen er likevel ikke komplett uten at ytterligere et rundt åremål nevnes – betegnende nok et som ikke skulle bli markert med noen frimerkeutgivelse – men som på ødeleggende vis skulle prege landets moderne historie: I 1988 hadde Nasjonalistpartiet sittet ved makten sammenhengende i 40 år. Partiet kom til makten etter at det i 1948 hadde gått til valg på slagordet “apartheid” (afrikaans for “adskilthet”) – et pro-

gram som skulle bety systematisk rasediskriminering og undertrykkelse av landets ikke-hvite folkegrupper. I løpet av disse førti årene sørget landets boer-nasjonalistiske myndigheter – øyensynlig uten nevneverdige skrupler eller hemninger – for å få utgitt et betydelig antall frimerker som feiret eller hedret en rekke av deres egne øvrige hjertesaker, jubiléer og helter. Men akkurat dette åremålet følte kan hende i drøyeste laget å markere på denne selvrosende måten? Uansett hadde Nasjonalistpartiet allerede i 1988 måttet gi opp det meste av sitt apartheid-program, og seks år senere var partiets epoke ved makten definitivt gått over i historien. Men det er en historie som landet må bære med seg og fortsatt lenge vil slite med ettervirkningene av.

* * *

Syd-Afrika var i 1988 et samfunn hvor landets hvite mindretall fortsatt behersket samfunnets kommandohøyder – politisk, økonomisk, sosialt og kulturelt.

Det kan synes nærliggende å påpeke at de fortellingene som er referert i det foregående, først og fremst er den europeisk-ættede hvite mindretallsbefolkningens fortellinger. Det er den europeiske kolonisasjon av subkontinentet som her minnes og skildres. I disse fortellingene er landets ikke-hvite befolkningsflertall så godt som usynlige, bortsett fra erkjennelsen av at landnåmet – og i særdeleshet The Great Trek – stundom brakte nybyggerne i kontakt med (gjennomgående fiendtlige) innfødte. Det synes ikke urimelig å anta at de sistnevnte – og deres etterkommere – kan ha tilegnet seg et tildels annet perspektiv på de samme begivenhetene.

Regimeskiftet i 1994 brakte et paradigmeskifte som også omfattet den rådende nasjonale identitetsforståelse. På denne bakgrunn er det legitimt å stille spørsmålet om fortellingene om Dias' sjøreise, huge-nottenes ankomst og boerfolkets migrasjon – de tre skjellsettende historiske begivenhetene som i 1988 ble markert med frimerkeutgivelser – ville ha blitt gjenstand for en like høyprofilert markering dersom jubileumsåret i stedet hadde inntruffet under det nåværende regime, med et styre utgått fra landets sorte flertallsbefolkning. Med forbehold for det problematiske ved et slikt kontrafaktisk utgangspunkt, er det likevel grunn til å anta at svaret ville være bekreftende – iallfall hvis en skal dømme etter hvilken praksis som senere er blitt fulgt med hensyn til frimerkeutgivelser. Det heter seg riktignok at seierherrene skriver historien, og det er et trivielt faktum at et lands og en nasjons fortid kan tolkes og omfortolkes i lys av hva som måtte anses politisk korrekt eller tidsriktig. Det betyr likevel ikke at historiens lange linjer – dens kraftlinjer – uten videre forsvinner. Et regime kan havne på historiens skraphaug, et politisk eller sosialt system likeså. Men det betyr ikke at minnet om og erkjennelsen av de hendelsene som gikk forut for og dannet forutsetningene – på godt eller vondt – for dagens virkelighet, behøver fortregnes eller forvises.

NOTER

- 1 Tematisert bl.a. av W.M. Johnston, *Celebrations. The Cult of Anniversaries in Europe and the United States Today*, New Brunswick/London, 1991; jfr. også Ånund Brottveit og Olaf Aagedal, "Kampen om fortida. Unionsjubiléet som nasjonal identitetspolitikk", *Sosiologi i dag*, nr.3/2005, s.80 og 94-95.
- 2 Jfr. *Norgeskatalogen*, 62. utgave (2010), s.240 (Oslo, katalognr.1387-1390) og s.242 (Skien, katalognr.1403-1404).
- 3 Et velkjent eksempel er Serbias selvpinende dyrking av minnet om tapet i slaget ved Kosovo i 1389.
- 4 At mange land i stadig økende grad også utgir særfrimerker i anledning av stadig mer trivielle "jubiléer", er en annen sak, som ikke skal drøftes her.
- 5 *The South African Stamp Colour Catalogue* (populært benevnt SACC), 30th Edition 2010/11, s.100.
- 6 SACC, s.166.
- 7 SACC, s.100.
- 8 Kapp-kolonien, som i utgangspunktet bare omfattet byen Cape Town med nærmeste omland, var blitt grunnlagt i 1652 av det nederlandske Østindiske handelskompani. Koloniens språk skulle imidlertid etter hvert utvikle seg på afrikansk jord til det som i det 20. århundre fikk betegnelsen "afrikaans". I tillegg til at spesielt boerne regner dette som sitt eget nasjonalspråk, er afrikaans også morsmålet for millioner av landets øvrige befolkning – hvite såvel som ikke-hvite.
- 9 I 1939 ble det således utgitt en serie på tre frimerker (katalognr. 81, 82 og 83, jfr. SACC, s.46), med tilleggsverdi til inntekt for the Huguenot Commemorative Fund.
- 10 SACC, s.100.
- 11 SACC, s.100-101.
- 12 Allerede i 1933 ble det utgitt en serie på fire frimerker (katalognumrene 51, 52, 53 og 54, jfr. SACC, s.43) med tilleggsverdi til inntekt for byggingen av "Voortrekker"-monumentet. To serier til minne om The Great Trek ble utgitt i 1938 – hhv. én serie på fire frimerker med tilleggsverdi til inntekt for byggingen av "Voortrekker"-monumentet (katalognumrene 75, 76, 77 og 78, jfr. SACC, s.46), samt ytterligere én serie på to frimerker (nr. 79 og 80, jfr. SACC, s.46). I tillegg kan nevnes at en serie på tre frimerker med tilknytning til The Great Trek ble utgitt i 1949 i anledning av innvielsen av "Voortrekker"-monumentet (nr.130, 131 og 132, jfr. SACC, s.52).
- 13 SACC, s.102.